

SECURITATEA REGIONALĂ ÎN CONTEXTUL VULNERABILITĂȚILOR DIN BAZINUL MĂRII NEGRE

Sergiu PLOP¹, Svetlana CEBOTARI²

REGIONAL SECURITY AND VULNERABILITIES IN THE BLACK SEA

ABSTRACT

The security of the Black Sea basin is affected by the presence of several geostrategic, political, military, economic, social vulnerabilities. The presence of these vulnerabilities in the region makes the destabilization of regional security.

This article analyzes the presence of vulnerabilities in the Black Sea basin and their impact on regional security.

Keywords: Regional security, energy security, vulnerability, conflict, organized crime, migration, drug trafficking, Black Sea.

Zona Extinsă a Mării Negre (ZEMN) este un concept operațional aparent de dată recentă, utilizarea acestuia fiind frecventă mai cu seamă în proiecțiile geopolitice și geostrategice ale intereselor manifeste privind acest spațiu. Din punctul de vedere al delimitării Zonei Extinse a Mării Negre, dacă avem în vedere strict criteriul geografic, atunci ea include cele 6 state riverane (România, Ucraina, Federația Rusă, Georgia, Turcia și Bulgaria). Totuși, termenul de „extins” se referă mai degrabă la o regiune politico-economică, decât la una geografică, astfel încât nu putem să nu luăm în calcul importanța politică, economică și strategică a unor țări precum Republica Moldova, Armenia, Azerbaidjan și Grecia. Prin urmare, am putea aprecia că Zona Extinsă a Mării Negre se întinde de la Balcani până la Marea Caspică, devenind una din cele mai dinamice zone din perioada post-Război Rece și post-Uniunea Sovietică. Ea este flancată la vest de Balcani și la est de Caucaz, două spații cu un potențial conflictual foarte ridicat, care în anii '90 ai secolului trecut erau considerate periferia Europei. De asemenea, nu putem să oміtem importanța coridorului energetic euro-asiatic, ce unește marii consumatori ai Occidentului de bogatele rezerve energetice din zona Mării Caspice și din Asia Centrală (7).

Odată cu aderarea țărilor din Europa Centrală și de Est la UE, UE a devenit vecinătatea Mării Negre. Prin aderarea Bulgariei și României în 2007, UE a devenit o putere activă în regiunea Mării Negre. Pornind de la premiza că UE este învecinată cu Marea Neagră, problemele acestei regiuni sunt abordate prin intermediul cadrului „Politica Europeană de Vecinătate”. Politica Europeană de Vecinătate urmărește recunoașterea suveranității și a independenței, soluționarea conflictelor, recunoașterea drepturilor omului și a fundațiilor democratice, și punerea în aplicare a reformelor economice. Fiind amplasată pe rutele energetice, Marea Neagră devine o

¹ Colonel dr. habil. Academia Militară „Alexandru cel Bun”, Chișinău.

² Conf. univ. dr. habil. Academia Militară „Alexandru cel Bun”; Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău; e-mail: svetlana.cebotari@mail.ru.

zonă importantă pentru UE. În plus, factorii de mediu au creat o legătură între Marea Neagră și UE prin apartenența României și Bulgariei la UE. Astfel, UE deține o coastă pe Marea Neagră, iar responsabilitățile, precum protecția malurilor maritime, lipsa apei și lupta împotriva deșeurilor radioactive vor ieși în prim plan. În plus, trecerea petrolierelor din Marea Neagră va trebui să respecte standardele de securitate ale UE. Relația UE cu regiunea este, de asemenea, necesară pentru a controla potențiala imigrație din țările instabile și relativ subdezvoltate ale acestei regiuni în Europa (8).

În pofida evoluțiilor pozitive din ultima perioadă, regiunea Mării Negre nu este scutită de prezența unor factori de risc care pot induce stări de pericol și amenințări asimetrice atât la nivel regional, cât și cu impact internațional. Gradul lor de pericolozitate poate evolua în funcție de anumite conjuncturi. Astfel, analizând situația din regiune, pot fi scoase în evidență următoarele vulnerabilități, care pot să aibă un impact direct asupra securității regionale.

Menținerea unor situații conflictuale de joasă intensitate, în faza de îngheț (Nagorno-Karabah, Osetia de Sud, Transnistria), a căror activare poate contamina și spațiile învecinate și a căror rezolvare se dovedește pe mai departe foarte dificilă. Menținerea conflictelor interetnice în stare cronică, în scopul exploatarei efectelor acestora, facilitează apariția fluxurilor masive de refugiați, amplificarea unor tensiuni, incitarea la extremism, manifestări xenofobe etc., riscuri cu propagare radicală în zona Mării Negre. *Amenințările asimetrice* constituie cel mai semnificativ risc la adresa securității regionale, element definitoriu al oricărei evaluări strategice. Amenințările asimetrice se disting prin faptul că sunt greu de prognozat și în consecință aproape imposibil de prevenit și contracarat unilateral (6). De asemenea, actualmente, în regiunea Mării Negre există actori regionali și neregionali: trei actori principali exercită un grad diferit de influență asupra opțiunilor de politică de securitate (5, p. 23). De la destrămarea URSS în 1991, au izbucnit o serie de conflicte violente, ceea ce a dus la instabilitate și a ridicat probleme de securitate în regiunea Mării Negre și a regiunii Caspice.

Chestiunea granițelor naționale și a pretențiilor teritoriale reciproce au fost premisele care au condiționat disputele dintre state independente care nu au reușit să demarșeze odată cu colapsul URSS. Apariția Ucrainei ca stat independent este o evoluție geostrategică importantă în Europa. Moscova și Kiev s-au confruntat cu o gamă largă de probleme: Flota Mării Negre, diviziunea fostei proprietăți sovietice, rambursările datoriei internaționale, livrările de energie, iar din 2014 criza rusoucraineană (10). Nu în ultimul rând, combinarea tensiunilor ar putea fi agravată și mai mult de disparitățile puterii militare. Regiunea Mării Negre include statele cu cele mai mari trei forțe armate din Europa – Rusia, Turcia și Ucraina. Celelalte țări rămân destul de slabe din punct de vedere militar și sunt puțin probabil să cheltuiască sume importante din bugetul lor pentru apărare (4).

Astfel, din punct de vedere geostrategic, de o parte și de alta a Mării Negre, zona Balcanilor și, mai ales, cea a Caucazului de Sud, se caracterizează prin numeroase tensiuni și conflicte (Cecenia, Osetia de Sud, Transnistria, Karabahul de Munte, Abhazia etc.), în soluționarea cărora organizațiile internaționale de securitate depun eforturi importante (3).

În Osetia de Sud separatiștii osetini au început lupta armată în 1990-1991. Zeci de mii de georgieni au fost uciși sau au părăsit provincia. În iunie 1992 (Acordul de la Soci), Boris Elțân a mediat încetarea focului și a deplasat o forță de pace de 1.700 oameni. S-a constituit și un grup de negociere a viitorului provinciei (OSCE, Federația Rusă, Georgia și Osetia de Nord). În ultima perioadă s-a implicat și UE. OSCE a decis să trimită mai mulți observatori în zonă, ca o etapă a realizării unei mai mari stabilitați și a unei mai rapide soluționări a tensiunilor. Schimbările de la Tbilisi și o atitudine activă a SUA vor deschide probabil noi perspective de negociere; oricum, Georgia nu acceptă secesiunile din Abhazia, Osetia de Sud și Adjaria; se susține o soluție de integritate teritorială, cu largă autonomie locală și retragerea forțelor ruse de pace.

Astfel, Republica Moldova reprezintă o verigă-cheie în sistemul de securitate în regiunea Mării Negre. Semnul distinctiv îl constituie conflictul înghețat dintre Chișinău și Tiraspol. Existența lui generează contradicții în domeniul cooperării regionale. Un pericol pentru stabilitatea și securitatea regională prezintă și componenta ideologică a zonei de conflict. În Transnistria, ca și în alte zone de conflict din statele situate în regiunea Mării Negre, cu eforturile Rusiei a fost instaurat un model arhaic care funcționează în chip de formațiune parastatală, constituind de facto o enclavă criminală, cu toată „trusa” de instrumente nelegitime. Această „zonă sumbră”, specifică în felul său, constituie un loc ideal pentru apariția „off-shore-ului negru”, cu circuit ilegal de mărfuri, incluzând armament și droguri. Volumul anual al acestui circuit este estimat la circa două miliarde de dolari americani. E de la sine înțeles faptul că enclavele de acest gen nu pot să nu fie atractive pentru reprezentanții terorismului internațional care, în mod firesc, pot acționa pe teritoriile acestor „găuri negre” ale Europei doar sub umbrela serviciilor secrete rusești. Componenta ideologică a zonelor „conflictelor înghețate” este marcată de amplificarea tendințelor de manifestare a intoleranței naționale, antisemitism și xenofobie (1).

Cazul Republicii Moldova conține unele dintre problemele majore ale politicii ruse față de statele succesoare ale fostei Uniuni Sovietice: prezența populației vorbitoare de limbă rusă, dependența economică și implicarea militară a Rusiei. Conflictul transnistrean început în 1992 nu poate fi rezolvat prin intervenția militară a Rusiei. Cu această ocazie, rușii și-au implementat forțele militare în regiunea transnistreană presupunând că garantează stabilitatea politică în acele localități (2).

Un alt focar de instabilitate în zona Mării Negre îl constituie Transnistria amplasată la est de Nistru, care și-a proclamat independența în 1990. Transnistria constituie un factor de destabilizare internațională și „centru al crimei organizate” est-europene. SUA, alături de UE și OSCE, susțin revendicarea retragerii bazelor militare ruse din Transnistria, însă Federația Rusă o consideră un fel de „bază înaintată” a sa. Rusia oferă suport Armatei 14, ce trebuia evacuată conform acordului din 1999 și angajamentelor sale față de OSCE. Conflictul actualmente se află într-o fază înghețată, dar care nu este exclus să fie reactivat.

Nu mai puțină atenție în contextul analizei vulnerabilităților din bazinul Mării Negre o constituie apropierea geografică de zone marcate, în prezent, de instabilitate sau având un potențial ridicat de risc în acest sens: Orientul Mijlociu, granițele Irakului și Iranului, Balcanii de Vest.

De asemenea, diversitatea problemelor de natură identitară, culturală, precum și de altă natură, amplificate de diversitatea etnică și confesională, precum și de cauze socio-economice, politice ori legate de moștenirea istorică constituie la fel vulnerabilități care pot duce la destabilizarea securității regionale.

O altă vulnerabilitate cu impact la adresa securității regionale o constituie persistența acțiunilor specifice fenomenului crimei organizate și dificultățile legate de monitorizarea, prevenirea și controlul acestora prin acțiuni de cooperare regională și internațională. Acțiunile structurilor criminalității organizate sunt favorizate de climatul politic instabil din unele regiuni și din unele spații limitrofe, de corupție și de starea precară din punct de vedere economic a populației, contribuind la proliferarea contrabandei, migrației ilegale și altor activități infracționale. Încercările de extindere a legăturilor grupurilor/grupărilor, organizațiilor și rețelelor teroriste (Al Qaeda, rețelele cecene și kurde, alte rețele) în regiunea extinsă a Mării Negre; cazuistica în materie confirmă tendința de extindere a nucleelor inspirate de doctrinele extremismului islamic și ale Al Qaeda, prin atragerea de noi adepți și implicarea acestora în acțiuni îndreptate împotriva coaliției antiteroriste. Dimensiunea regională a terorismului include un număr de grupări teroriste cunoscute și monitorizate, ce acționează în zonele limitrofe ale Mării Negre; conexiunile rețelelor teroriste cu zonele cu un ridicat potențial terorist ce acționează în Orientul Apropiat induc și o dimensiune globală a acestuia. Toate statele zonei Mării Negre participă în prezent la coaliția multinațională împotriva terorismului global (9).

În acest context se înscrie și tendința de utilizare de către elemente teroriste a filierelor și rutelor infracționalității transfrontaliere, a suportului logistic și uman al acestora. În contextul aderării la Uniunea Europeană a statelor riverane Mării Negre, se observă intensificarea acțiunilor pe rutele de migrație ilegală. Fluxurile migraționiste traversează regiunea preponderent pe rute terestre (Ucraina și Turcia fiind plăci turnante), dar unele rute importante ale migrației ilegale din Africa și din Orientul Mijlociu și Orientul Extrem traversează deja bazinul Mării Negre. Ținând cont de măsurile de securizare a frontierelor terestre, întreprinse de statele membre și candidate la Uniunea Europeană, este de așteptat o sporire a fluxurilor de migrație pe rute maritime și fluviale. Migrația ilegală, având ca protagoniști statali principali pe Turcia și Ucraina, atât în calitate de sursă, cât și în calitate de mediu de tranzit (cu cifre impresionante de imigranți), precum și traficul ilegal de armament și de droguri, cu efecte devastatoare în plan social, economic și politic, completează spectrul amenințărilor și riscurilor statelor riverane Mării Negre. Problema refugiaților și a migranților forțați, ca rezultat al unei situații de conflict, al unei situații politice și economice, este în mod special îngrijorătoare. Luptele din Osetia de Sud (1991) și Abhazia (1992-93) au dus la numeroase sute de mii de persoane strămutate intern din Abhazia, Osetia de Sud și Georgia, inclusiv 40.000 de persoane strămutate în 1998 în Georgia. În ultimii ani, numai Rusia a găzduit aproximativ un milion de oameni, în special ruși etnici. Printre aceștia se numără aproximativ 150.000 de persoane strămutate intern din Cecenia (Federația Rusă), 23.000 de persoane strămutate intern din Osetia de Nord, 29.000 de refugiați georgieni și 20.000 de foști deportați de turci (4).

Nu mai puțin impact la adresa securității regionale o are traficul ilegal cu materiale strategice, armament, tehnică de luptă și muniție, precum și cel cu droguri.

Traficul cu armament, tehnică de luptă și muniție este stimulat atât de existența unor mari cantități de arme în regiune, cât și de producția de armament a unor țări riverane. O parte a armamentului traficat se transportă prin porturile de la Marea Neagră, rutele maritime de contrabandă fiind considerate de traficanți mai sigure decât cele terestre. Traficul cu materiale strategice, consecință a conlucrării între grupări și organizații teroriste și mafiile apărute în regiune, în special în spațiul ex-sovietic, reprezintă, de asemenea, o gravă amenințare la adresa securității și stabilității zonei. Traficul cu droguri este favorizat de dezvoltarea pieței de producție și consum a stupefiantelor, precum și de schimbarea și diversificarea rutelor, incluzând rute maritime.

De asemenea, în bazinul Mării Negre este prezentă persistența unor vulnerabilități ce pot alimenta factori de risc neconvenționali privind mediul și sănătatea populației, și ineficiența unor mecanisme de coordonare a acțiunilor de protecție în situații de urgențe civile (poluare, pericolul unei pandemii, contrabanda cu bunuri de consum etc.). Tensiunile s-ar putea dezvolta treptat ca urmare a unor probleme de mediu agravate, care devin din ce în ce mai dăunătoare intereselor statelor litorale ale Mării Negre și chiar dincolo de acestea. Marea Neagră devine una dintre cele mai poluate din lume, devine o chiuvetă pentru vapori naturali și artificiali aruncați în râurile care o alimentează – Dunarea, Don și Nistru, iar catastrofa ecologică este atât de gravă, încât are tendințe de a nu se recupera (9).

Referitor la resursele energetice, statele riverane la bazinul regiunii analizate depind major, din punct de vedere energetic, de livrările de petrol și gaze din Federația Rusă, vulnerabilitate deosebit de importantă. Astfel, Occidentul, cu susținerea statelor de pe malul vestic al Mării Negre, caută să deschidă accesul spre sursele energetice de la Marea Caspică și Orientul Apropiat și Mijlociu, ceea ce ar reduce pe termen mediu dependența Europei de Est – a UE în general –, de Federația Rusă. Totuși, participarea companiilor ruse (Gazprom, Lukoil) la o competiție economică regională este grevată de: obligația ca ele să respecte regulile UE și să-și liberalizeze propria piață energetică; necesitatea modernizării tehnologice; costurile ridicate ale transportului pe conducta Drujba, pe calea ferată sau pe conducta Odesa-Brodi etc. Până la urmă, Federația Rusă trebuie să accepte parteneriatul occidental și cooperarea marilor companii transnaționale și să renunțe la relațiile de pe poziții de forță cu statele din imediata sa vecinătate.

Pentru a-și menține poziția de lider energetic al zonei și a reduce avantajele de poziție ale Ucrainei, Moscova insistă în direcția proiectelor conductei Novorosisk-Balcării de Est și a gazoductului subacvatic din Marea Neagră, cu terminalul la Istanbul. O altă direcție de acțiune a Federației Ruse o reprezintă „ofensiva” companiilor energetice ruse în Europa de Est și Sud-Est, cu intenția de a „cumpăra tot ce se poate cumpăra”.

Din punct de vedere practic, statele regiunii Mării Negre depind în mare măsură de asistența economică occidentală, asistență ce este esențială pentru stimularea proceselor de prefacere a bazei economico-sociale a acestor state și democratizarea lor accentuată. Peste tot, în proporții diferite, se înregistrează obstacole importante: mentalități vechi; slabe tradiții democratice; corupție; relații cu organizațiile criminale internaționale; trafic ilegal de droguri, arme, „carne vie”, prin intermediul rețelelor din Ucraina, Federația Rusă, Asia Centrală etc.

În plus, existența mai multor subregiuni distincte în regiunea Mării Negre, adică Caucaz, Balcani și, într-o oarecare măsură, Marea Mediterană, Europa de Est și Orientul Mijlociu, este un alt factor care destabilizează zona. Identitățile sub-regionale au împiedicat apariția unei identități a Mării Negre, au creat instabilitate și au împiedicat crearea unui cadru regional cuprinzător de securitate.

Astfel, făcând o succintă trecere în revistă a principalelor vulnerabilități prezente în bazinul Mării Negre, este de menționat faptul că fiecare dintre acestea au un impact direct asupra securității regionale. În scopul diminuării pericolului declanșării unor situații care ar duce la destabilizarea securității regionale, apare necesitatea de unire a forțelor tuturor statelor riverane la bazinul Mării Negre de a lichida sau de a diminua prezența vulnerabilităților menționate.

Bibliografie:

A 2020 Vision for the Black Sea Region A Report by the Commission on the Black Sea Armata rusă rămâne în Armenia până în anul 2044, în: <http://archiva.flux.md/articole/10207/>.

Black Sea bastion regional profile: the security situation and the region-building opportunities, în: https://www.isis-bg.org/Research_Studies/Black_Sea_Basin_Regional_Profile/BlackSea1999_10-12.htm.

Büyükkakinci E., *Security issues and patterns of cooperation in the Black Sea region. Çelikpala M. Security in the Black Sea Region Policy Report II. Commission of the Black Sea*, p. 23.

Chifu I., *Gândire strategică*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2003, p. 334.

Frunzeti T., Zodian V., *Lumea 2009. Enciclopedie politică și militară (studii strategice și de securitate)*, București, Editura CTEa, 2009, p. 1104.

Iftode F., *Amenințări și vulnerabilități la adresa securității în Zona Extinsă a Mării Negre*, în: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Amenintari%20si%20vulnerabilitati%20la%20adresa%20securitatii_0.pdf.

Oğan S., *The Black Sea: new arena for global competition*.

Stancu Mileva-Elena, *Caracterizarea noilor riscuri, amenințări și acțiuni posibile în regiunea Mării Negre*, în: „Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I””, nr. 4, 2007, p. 136-145.

Военно-техническое сотрудничество между Россией и Арменией. Досье, în: <http://tass.ru/info/803760>.